

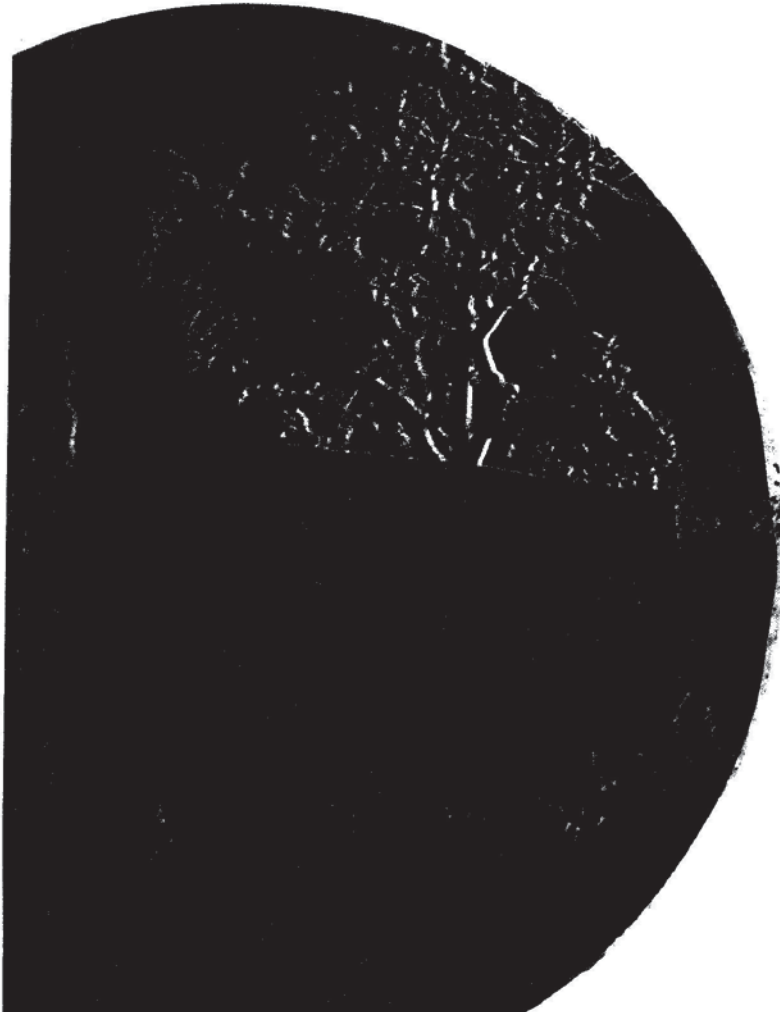
ne kutsanmış bir geçmiş ne de muhayyel bir gelecek; âni yaşamak üzerine

Yaşar DÜZENLİ

İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Zamana ve Mekâna Dair

İnsanın görünür, duyulur ve tecrübe edilir bir varlık alanı olarak yeryüzü serüveni, gayb âleminde farklı olarak zaman ve mekân boyutuyla mukayyettir; her halükarda o, kendisini kuşatan, bir şekilde etkileyen ve yönlendiren etkin bir zaman ve zemin sürecine tabidir. Bu durumun, insanın zihin ve eylem dünyasında, hem geçmişe hem de geleceğe dair yatay ilişkiler istikametinde derin izler bırakması işin doğası gereğidir. Zaman ve mekân açısından insan, dünü bugüne, bugünü yarına taşıyan ve yaşayan bir varlık olarak varlıklar kategorisinde yer alır. Burada her şeyden önce insanın zamanla ve mekânla bir sınavı olduğu dikkate değer bir durumdur. Bir zaman dilimini insan, mekân atmosferinde tecrübe eder, farkına varır. Söz konusu farkına varış, özellikle inanmış bir insan açısından son derece önemli ve değerlidir. Çünkü farkına varılan zaman ve mekân ne de olsa bir düzeyde ona aittir. Zaman ve mekân akıp giden bir su ise eğer, insan o suda hayat bulan, varlığını hisseden, böylece yaşa-

yan bir varlık konumundadır. Yaşamak, farkına varılan dünyada bir miktar sahiplenmek, izler bırakmak, aktarımlar yapmak, sırtında öteki için yük taşımaya da ifade etmektedir. Bir bakıma, zamanın ve mekânın içinde eylem halinde olmaktır. Eylem, zaman ve mekânla kayıtlı olduğu için hep onun izlerini taşır. Bir bakıma insan zamanın ve mekânın çocuğudur. Bir beşik gibidir. Şairin diliyle, o kaldırımların emzirdiği bir çocuk. Ondan renkler ve desenler taşınmasından daha tabii ne olabilir? Zaman ve mekân kucağı olmasaydı, biz insan olarak ne yapabiliriz ki?

Dün bugünün, bugün yarının süreğidir. Bugün dünden, yarın bugünden bağımsız değildir ve olamaz da. Aynı zamanda dün ve bugün, yarının inşası için insanın sahip olabileceği en önemli imkânlar arasında sayılmalıdır. Dün, eğer "ben"i oluşturan hafızaysa, yarın "ben" in istikameti, kendine yaraşır çizgisidir. Elbette bugüne dair "ân" ını anlamlı ve değerli bir istikamete dönüştürebilmek, yarına yönelik bir istikamet çizgisi kurgulamak kaçınılmaz olacaktır. Anlatılmak istenen şu ki, zaman ve mekân dönem ve süreçlerini takip ederek varlık sahnesinde vücut bulma imkânına sahip olan insan ve onun oluşturacağı toplumsal yapı için, dün, bugün ve yarını, birbirleriyle fasilasız bir bağlantıya sahip olan, diğeri olmaksızın ötekinin olamayacağı bir bütünün kendi rollerine uygun parçaları olarak görmek gerekmektedir.

Düne Dair

Dün, gerçekleşmemiş bugün ve yarına göre yaşanmış bir gerçek olarak üzerinde yoğunlaşmayı daha çok hak eden bir zaman dilimidir. Gerek yaşanmış ve elde edilmiş tecrübeleriyle, gerekse bir varoluş keyfiyetiyle dün, bugün ve yarında olacak ya da olması düşünülen şeylerin teşekkül etmiş şekli ve onların bir garantörüdür. Bugün var, çünkü dün vardı. Yarın da olacak, çünkü dün ve bugün yaşanmış ve tecrübe edilmişti. Bugün yapılmasına niyetlenen ve bu doğrultuda planlanan şeylerin mümkünatı, dün de yaşanmış izlerinin bulunmasındandır.

Ben bir türedi değilim (46/9) demesi öğütlenen Yüce Elçi'nin anlam ve değeri dün de yaşamış olan kardeş ve dindaşlarının verdikleri mücadele ve yan-

kılandıkları ulvî sadada gizlidir. O, bir türedi değildir. Bundan dolayı O'nun varlığı yadsınacak bir durum olmadığı gibi, yükselttiği bayrakta da garipsenecek bir durum yoktur. O, dün insanlık ve insanîyet adına atılan adımların izini sürmek, o sesin kesilmemesini, kırılmadan yeniden bugüne ulaşmasını sağlayan, dünü bugün için aktüelleştiren ve geleceğe taşınmasını sağlayan soylu bir hareketin altın bir halkasıdır.

Ben bir türedi değilim (46/9) demesi öğütlenen Yüce Elçi'nin anlam ve değeri dün de yaşamış olan kardeş ve dindaşlarının verdikleri mücadele ve yankılandıkları ulvî sadada gizlidir. O, bir türedi değildir. Bundan dolayı O'nun varlığı yadsınacak bir durum olmadığı gibi, yükselttiği bayrakta da garipsenecek bir durum yoktur.

Dün temellerdir, köktür. Aslı sabit, dalları göğe doğru uzanan, her mevsim meyve veren (14/24-25) ulu bir çınarın ana gövdesi dündedir. Yegâne ve geçerli tek bir ilahın kesintisiz egemenliğinin bir tezahürü olan tevhid fikri, parçalanamaz bir bütündür. Çünkü Allah'ın, insanî, toplumsal ve evrensel varoluşa dair deklare ettiği ilahi niyet ve planı, birçok gerçekliğe tekabül ettiği gibi, aynı zamanda kopmaz ve parçalanamaz bütünlüğün de karşılığıdır. Zaten O'nun kelamının, tüm çağlara yönelik mutlak hakikat olarak meydan okuması da bundandır. Ayrıca O, kelamı vasıtasıyla, ona gönül verenleri de bu bütünlük ve bütünlüğü söz üzerinde sabit tutmak, nihayet takip edilen bu yolla yarının sabit yollarının da işaretlerini görmelerini sağlamak istemektedir.(14/27). Dün, aynı zamanda bunca geniş bir evrende yalnızlık hissi ve korkuya kapılmadan ayakta durabilmek, böylece bugünü emniyet içinde inşa etmek açısından da önemli bir dayanak olmaktadır.

Hayat esasen hep bir iz sürmek demek değil midir? İlahi kelamda yer alan mesajların hemen hemen 1/4'ü dünün yaşanmış gerçeklerine ait değil mi? Bunlara kıssa denmektedir. Kıssa, geçmişin hikâyeleriyle, onlarla boş vakitleri hoş bir şekilde geçirmek için kullanılan bir eğlence türü olarak yetinmek değil, geçmişin hakikatlerini geleceğin gerçek-

leri haline getirmek için bir iz sürme çabasıdır. Biz-zat kıssa kelimesinin Kur'ân dilindeki karşılığı (28/11) iz sürmek, izlemek demektir. (7/176). Aynı zamanda bir zikir olarak isimlendirilen ilahi hatırlatmaları da bu doğrultuda değerlendirmek yerinde olacaktır.

Hakikatin sesi, çoğunlukla geçmişin harabelerinin bazen altından, bazen de üstünden yankılanır. (14/45). Ancak burada yatan problem, sese kulak vermek yerine, geçmişin, tarihin dışında kalan yü-züne baka kalarak, orada donmaktır. Görünenin sa-dece dış yüzünde, kabuğunda saplanıp kalmak in-sanlığın kadim saplantılarından, araçların amaca dönüştürülmesi tehlikelerinden birini teşkil etmek-tedir. Nitekim hakikati göz ardı ederek nankörlük

Düne sahiplenmek mümkün görülmekle birlikte, bütünüyle dünün mahkûmu olmak, böylece orada kalmak insanın ya da toplumların tarihin dışına itilmesine, sonuçta yok olmalarına yol açan bir tehlikeye dönüşebilir.

ve dolayısıyla körlük niteliğini kesbedenler açısın-dan Kelam-ı Kadim, onların dünya hayatının sade-ce görünen yüzüyle ilgilendiklerinden şikâyet eder (30/7). İşte burası düne dair onca güzel imkân ve fırsatların kaçırıldığı ve âdemoğlunun büyük bölü-münün de çokça makas hatası yaptığı önemli döne-meçlerden birisidir. Mesele, dünü görmek, dünü hatırlamak fakat dün de kalmamaktır. Düne sahiplen-mek mümkün görülmekle birlikte, bütünüyle dünün mahkûmu olmak, böylece orada kalmak insanın ya da toplumların tarihin dışına itilmesine, sonuçta yok olmalarına yol açan bir tehlikeye dönüşebilir.

İşte tam bu noktada âdemoğlu, kendisini dünün ha-yali ile bugünün gerçekliği arasında kaçınılmaz olan bir çatışma ortamında bulduğunda doğal olarak o, içinde bulunduğunu düşündüğü dünü, kendi ger-çekliğinden kopararak, hayali ve kurgusal tablolara dönüştürüp, tutunabilmek adına onları kutsanan bi-rer malzemeye dönüştürmesi vazgeçilmez bir dav-ranışa dönüşmektedir. Ne var ki, üç boyutlu zaman

ve mekân kıskacında bulunan insanın yine de haya-tını sadece bugüne ait olan "ân" da sürdürdüğü, ka-çınılması mümkün olmayan bir gerçek olarak da karşımızda durmaktadır. Bu noktada şu söylenebi-lir: Dün ve yarın, insanın varoluşu açısından her ne kadar olmazsa olmaz ise de, yine de insanın varlı-ğıyla var olduğunun yeri ve zamanı hemen, şimdi ve burasıdır. Bir bakıma dün ve yarın burasının araçları ise, burası işin amacı durumundadır.

Neden Bugün?

İnsan söz konusu olduğu her durumda, ona dair on-ca farklı nitelik ve tanımlayıcı özellikleri arasında belki de en belirleyici olarak onun sorumlu bir var-lık olma hususiyetinden bahsetmenin adeta bir ilke haline geldiği, bilinen bir gerçektir. Hani, şu gökle-rin, yerin ve dağların yüklenmekten kaçındıkları fa-kat insanın omzunda kalan ve ne yazık ki, unuttu-ğundan ya da duyarsızlığından dolayı tam da yerine getiremediği ve önemli oranda zayı ettiği sorumlu-luk bilinci var ya! Kaybolan bu bilinçle insan, diğ-e-ri için hazırlayıp oluşturmaya ve sonra da en güzel bir usul ve üslupta takdim etmesi gereken cevabı kaybetti. Bu aynı zamanda, kişinin hem mutsuzlu-ğunu hem de kendisinin tükenişini artırdı.

Bize göre dün, bugün ve yarın arasındaki ilişki bağ-lamında şu hususun altı kalın çizgilerle çizilmelidir: İlk başlangıcından son halkasına kadar ilahi vahyin tüm elçilerin diliyle bütün insanlığa hatırlatıp böy-lece tekraren ilan ettiği en yalın gerçek, şahsî so-rumluluk ilkesi olmuştur. Peygamber vasıtasıyla in-sanlığın ufkuna beşerî bir dille nazil olan ilahi ke-lam, kulak verip dinleyen herkese ferdin-ferda hi-tap eder, karşı cevabını da özgür irade sahibi birey-lerden kendilerine ait kararlarının sesi olarak alır. Her birey kendi imanını kendisi gerçekleştirir, ken-di eylemini kendisi yerine getirebilir. Nihayet her birey yapmaması gerekirken yaptıklarından ya da yapması gerekirken yapmadıklarından hesaba çeki-lir. Bütün bunlar yarından dolayısıdır. Buradaki ya-rın, ilahi kelamın dilinde "yevm" olarak tanımla-nan, ahiret hayatına nispetle bir günlük olarak kabul edilen bu dünyanın yok olmayacak yarınıdır. Bu öy-lesine bir yarındır ki, yevm/gün kelimesiyle ifade-lenirilen bu "ânın", muhatap tarafından hedeflenen

algılanışı açısından bakıldığında, daha başka bir zaman diliminin olmadığı, gün denilince sadece “o günün” hatırlandığı yegâne zaman dilimidir. İşte bu doğrultudaki tüm günleri kuşatıcı bir günün doğru cevabının verilmesi ancak, şimdinin hemen sahil bir inanç ve salih bir amel çerçevesinde taçlandırılması gerekir.

Hayatın sürekli takip edilen bir yol, insanın da bir yolcu olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. Hayat genel anlamda bir yol olduğu gibi, kendi bağrında da insan sayısınca farklı yollar barındırmaktadır. Her insan kendi varoluşu ve bulunduğu zaman ve mekân açısından bir yol izlemektedir. Herkesin yöneldiği bir istikameti vardır. (2/148) Ancak izlenen her istikamet de doğru olmayabilir. İstikamet doğruluğu, bütüne, O’na ve O’nun üzerinde bulunduğu sırata çıkmasıyla bilinebilir. Tüm yollar (sebiller) sırata/Allah’ın üzerinde bulunduğu yola (11/56) çıkarsa eğer, yol ve yolculuk derin anlamını bulur. Bundan dolayı ortalama bir Müslüman günde kıldığı beş vakit namazın her rekâtında okuduğu Fatiha suresinde Allah’tan sırat-ı müstakime iletilme arzusu yineler. İlk etapta bakıldığında, hidayet üzere olduğu düşünülen bir insanın bu doğrultudaki arzusu tekrar tekrar yinelemesi normal karşılanırsa da, sürekliliği dikkate alındığında, biraz fazla sıkıcı ve sözün değerini düşürücü gelebilir. Ne var ki insan hayatının zaman ve mekân periyodu açısından kesintisiz ve her an yenilenerek devam ettiği hesaba katılırsa, bu durumun çok anlamlı bir bilinç üretmesi olarak görüleceği muhakkaktır. Çünkü yenilenen her zaman ve mekânın kendine özgü bir sırat-ı müstakimi vardır ve o Müslümanın Allah’tan istediği işte budur. Akıp giden zamanın, yenilenen mekânın farkındalığı açısından bunun altının dikkate değer bir bilinç tazelenmesi olarak çizilmesi gerekir.

Hatırda tutulmalıdır ki “ân” a dair farkındalık, gerçek anlamda insanın kendi gerçekliğinin bilincinde olması, böylece kaybolup eşyalaşmadan kurtulması anlamında önemli bir değer taşımaktadır. Zaten bütün mesele de budur. Kendi gerçekliğinin farkında olan insan, içerisinde bulunduğu zaman ve mekânın sırat-ı müstakimini yakalayabilmek için geçmişin hakikatlerinden olabildiğince yararlanarak, geleceği

adına ân’ını doğru okuyup, doğru değerlendirme imkânına sahip olur.

Konuya bir başka yönden bakacak olursak, bir mümin açısından Allah’ın kelamı, bütünüyle O’na ait bir kelam olması açısından tartışmasız bir güzellik abidesidir. Bunun da iman perspektifinden bakıldığı zaman normal karşılanması gerekir. Çünkü güzel olandan sadır olanın da güzel olması hemen akla

Ancak dedemin tercih ettiği onun en güzeli, benim de aynı şekilde en güzelim olamaz. Eğer böyle bir durum olacak olursa, her şeyden önce bu durum, hem dedeme ve hem de bana biri ifrat, diğeri tefrit olarak hakaret anlamı taşır. Dedeme dair ifrat, onu adeta kutsayarak kendisi olmaktan çıkaracak düzeyde abartmak; bana dair tefrit ise, taklit girdabına sokulan kişiliğimin, peşin hükmün mahkûmu kılınmasıyla yok edilmesidir. Sadece ruhunu ve esprisini taşımak başka şey, iskelet kutsayıcılığı yapmak başka bir şeydir. Çağdaş bir düşünürün ifadesiyle, doğru olan, yakılan muhteşem ateşin küllerini değil, kıvılcımını taşımak olmalıdır.

gelen bedihi bir durumdur. Ne var ki bu güzel kelamın sahibi, kelamına tabi olmaya davet ettiği mesajında, en güzeline uyun (7/145;39/55) şeklinde kendi içerisinde güzelin en güzelinin peşine düşmeyi öğütlemektedir. İlk bakışta şaşırtıcı gelen bu durum, siyak ve sibak çerçevesinde, aynı zamanda ondan başka dost edinmeyen (7/3) müminin bu kelâmla sürekli ve kopmaz ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, durumun farklı bir boyut kazandığı görülecektir. Her ayet, O’ndan olmasından dolayı güzeldir. Ne var ki, bu kelam bir defada değil, 23 yıllık periyotlarla ayrı zaman ve ayrı ayrı mekân ve atmosferde indirilmiştir. Bu çerçevede o güzelin kılavuzluğunda yürümeyi taahhüt eden mümin, yaşadığı zaman ve mekân periyodunda her boyutu güzel olan kelamın, içinde yaşanan “ân”ına en uygun olanlarına uymak gibi bir sorumluluğunun olduğu görülecektir. Gönderilenin en güzeline tabi olmak, güzeller arasında tercih yapmayı, mutlaka ortaya bilinçli bir iradi eylemi gerekli kılmaktadır. Güzeller olmadan en güzeli olmaz. Güzel modeli dikkate ala-

rak, herkes kendi döneminin ve dönemi için en güzelini inşa eder. Geçmiş güzellerle dolu olabilir. Bu güzeller kendi dönemlerinin en güzeli de olabilirler. Ancak dedemin tercih ettiği onun en güzeli, benim de aynı şekilde en güzelim olamaz. Eğer böyle bir durum olacak olursa, her şeyden önce bu durum, hem dedeme ve hem de bana biri ifrat, diğeri tefrit olarak hakaret anlamı taşır. Dedeme dair ifrat, ona yönelik olarak ölçsüz ve yersiz bir yaklaşımla onu adeta kutsayarak kendisi olmaktan çıkaracak düzeyde abartmak; bana dair tefrit ise, taklit girdabına sokulan kişiliğimin, yapabileceği ve üretebileceği herhangi bir şeyinin olamayacağı şeklinde ortaya konan peşin hükmün mahkûmu kılınmasıyla yok edilmesidir.

Cevzî, sözün kendisiyle söyleyenin birbirinden ayrılması olarak belirlemektedir. O'na göre, önemli olan sözün kendisidir. Söz söyleyenden dolayı değer kazanmaz. Bilakis söyleyen kişi, söylediği sözüne mütenasip bir değer kazanır.

Elbette dedemin yaptığı iyi şeyleri görmezden gelmem bana yaraşmaz. Ancak güzel şeyleri ruhuyla beraber almak ya da şekilleri işe yaramıyorsa sadece ruhunu ve esprisini taşımak başka şey, iskelet kutsayıcılığı yapmak başka bir şeydir. Çağdaş bir düşünürün ifadesiyle, doğru olan, yakılan muhtemelen ateşin küllerini değil, kıvılcımını taşımak olmalıdır. Güzelliğin iskeletini değil, o şeyi güzel kılan efsunkâr rengi ve ruhu taşımak, muhtemeldir ki, tarihe karşı yerine getirilebilecek en güzel görev olacaktır.

Nitekim ilahi kelim, kendilerinden önce geçmiş hakikat adına mücadele vererek, zulmün ve kötülüğün egemen olduğu diyarlardan göç edenlerle, onlara sahip çıkıp, koruyanların izledikleri destansı çizgiyi takip edenleri, kendileri için hazırlanmış ilahi mü-kâfattan söz ederken hepsini aynı çerçevede zikretmesi kayda değer bir durumdur (9/110). Ancak burada, erdemli bir dünyanın kuruluş ve gelişmesi bağlamında mücadele verenlerin izlerini takip etmekten söz eden ilahi kelim, körü körüne bir taklitten değil, kendi orijinal ifadesiyle ihsan üzere bir it-

tibadan söz etmektedir. Her şeyden önce körü körüne bağlılık, sorgulanmaksızın ve hiçbir araştırmaya başvurmadan ve sadece söyleyenden dolayı kabul edilen fikir, düşünce ve eylem anlamındaki taklidin kuşattığı insanla, Abdullah b. Mutemir'in yerinde ifadesiyle, yular vasıtasıyla sahibine çaresiz boyun eğen hayvan arasında fark yoktur. Çünkü taklit, Arapçada kılâde kelimesinden türemiştir ki bu kelime, boyuna takılan şey, hayvanın kurbanlık olduğunu belirlemek için boynuna deriden ya da ağaçtan takılan yular anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, aklın fonksiyonlarını iptal eden taklitle, hayvanlara mahsus yular arasında fonksiyonellik açısından ciddi bir benzerlik bulunmaktadır.

Ancak kavramın, gerdanlık anlamında olumlu olarak kullanılan bir başka manası daha vardır. İşte bu durum, Kur'ân dilinde ittibâ kavramıyla ifade edilen ve izinden gidenin takip ettiği önderini niçin takip ettiğini ve neden takip etmesi gerektiğini bilerek yapılan bilinçli bir izlemeye tekabül etmektedir. Taklit ile olumlu anlamdaki ittibâyı birbirinden ayırmak için izlenecek yöntemi Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî, sözün kendisiyle söyleyenin birbirinden ayrılması olarak belirlemektedir. O'na göre, önemli olan sözün kendisidir. Söz söyleyenden dolayı değer kazanmaz. Bilakis söyleyen kişi, söylediği sözüne mütenasip bir değer kazanır. Gerçek, insanlarla değil, insanlar gerçeğin ışığında tanınmalıdırlar.

İttibâ açısından konuya yaklaştığımızda, bir başka önemli mevzunun da burada söz konusu edilmesi gerekmektedir. Hatırlanacağı üzere, bir Müslümanın iman ettiği Rabbini sevmesinden daha doğal bir şey olamaz. Çünkü bu bir iman borcudur. Sevilmeden iman edilemez, iman edilmeden de bağlanılmaz. Dini eğer, kendisine gönülden bağlanılan ve aynı şekilde içten ve büyük bir seveda ile bağlanan, insan Allah arasındaki bir ilişki bağlamında ele alacak olursak, o takdirde bu bağlanmanın derin bir sevgi boyutunun bulunması kaçınılmaz olacaktır. Ne var ki, bu noktada ilahi kelim, Allah'ın gerçekten sevilmesinin görünür veçhesini, elçiye ittiba şartına bağlamaktadır (3/31). Bir başka bağlamda da elçiyi, tercihini Allah'tan yana kullananlar için, *üsvetün hasene* olarak nitelctmektedir (33/21). Tam

da bu noktada, konumuz açısından meramımızı ifade edebileceğimiz bir noktaya ulaşmış bulunuyoruz.

Geçmiş ve gelenek çerçevesinde, inanmış bir insan açısından asla göz ardı edilemeyecek olan bir gerçeklik olarak peygamberin örneklik ve rehberliğini, ilahi kelam *üsvetün hasene/güzel bir örnek* şeklinde nitelenmektedir. Geleneksel ezberci meal bu deyim *en güzel örnek* olarak tercüme etmeye devam etmektedir. Hâlbuki ayette kullanılan *üsvetün hasene* deyimini, *güzel bir örnek/model* anlamındadır. Denebilir ki, en güzel modelle güzel model arasında ne fark olabilir?

Bu çerçevedeki anlamlandırma sebebiyle mi yoksa daha başka sâikleri de var mı tartışılabilir ancak en güzel model algısı, Peygamberi beşeri kimliğinden uzaklaştırarak, kutsanan beşer üstü bir noktaya taşımış, her türlü davranışı salt bir kalıp olarak alınarak, olmayan alanlarda ona izafeten kalıplar ihdas edilmiş ve neticede peygamberin karşısında sadece tüketen ve taklit eden bir kitlenin doğmasına neden olunmuştur. Hâlbuki Peygamberle ilgili olarak ona inananlar, Gazali'nin ifadesiyle, onu taklit etmek değil, örnek almakla emrolunmuşlardı. Güzel bir örnek, modelliği ifade ederken, en güzel örnek, sadece taklitçiliği doğurur. Bilinmektedir ki, değerler yeniden aynı ruh ve anlam çerçevesinde üretilmediği sürece tükenmeye ve kullanılanı tüketmeye mahkûm olacaklardır. Değerlerin yeniden üretilmesi, güzel modelin, modeller oluştururken hangi kaygı ve niyetle davrandığının dikkate alınmasıyla herkesin kendi döneminin model değerlerini aynı niyet ve paradigma eşliğinde inşa etmesi demektir. Bu ise, ânın içinde yaşama sorumluluğunun farkında olmak demektir.

Sonuç olarak şunlar ifade edilebilir: Bilindiği gibi dindarlık olarak ifade edilen dinî hayat, din ve ona ait değerler ışığında hayatın yaşanması ve yaşatılması faaliyetidir. Dindarlığın üretildiği *din* kelimesi, semantik açıdan yaklaşıldığı zaman, insanın yaşadığı hayatın yönleri açısından da ilişkiler oluşturmuş bir anlam zenginliğine sahiptir. Buna göre *dinin* geriye, tarihe yönelik yüzü, *gelenek, âdet*; ileriye ve geleceğe yönelik yüzü, *yol, istikamet*; yukarı, aşkın

olana yönelik yüzü, *itaat, boyun eğiş*; yukarıdan aşağıya, burada olana ait yüzü, *emir, hüküm* anlamlarına gelir. Bu açıdan dinî hayat, zaman ve mekân bağlamında, geriye-ileriye-yukarıya-aşağıya şeklinde nitelendirilebilecek zengin ve o denli geniş bir yelpazede, o ânda yaşayan, yaşadığının farkında

En güzel model algısı, Peygamberi beşeri kimliğinden uzaklaştırarak, kutsanan beşer üstü bir noktaya taşımış, her türlü davranışı salt bir kalıp olarak alınarak, olmayan alanlarda ona izafeten kalıplar ihdas edilmiş ve neticede peygamberin karşısında sadece tüketen ve taklit eden bir kitlenin doğmasına neden olunmuştur.

olan birey tarafından gerçekleştirilebilecek diri ve dinamik bir hayatın adıdır. Geçmişle bağını zenginleştirerek geliştiren fakat kutsayarak orada donup kalmayan, önünü ve geleceğini öngören fakat kurgusal hayallere saplanıp kalmayan, aşkınla ilişkisini emir, hüküm ve bunlara karşı verilmiş bir cevap olarak itaati gerçekleştiren, ancak bütün bunları yaşadığı vaktin içinde, vaktin çocuğu olarak (ibnu'l-vakt) gerçekleştiren bir kişilik, zamana ve mekâna aynı zamanda hâkim olan etkin bir kişiliktir. ■